

SZIMBOLIKUS TEREK, GYAKORLATI HASZNOK

– Az „1000 éves” határ értékesítése Gyimesben –

Szalkai Gábor egyetemi adjunktus – ELTE TTK FFI Regionális Tudományi Tanszék

SZIMBOLIKUS HELYEK CSATÁJA AZ EGYKORI HATÁRON

Mind az identitás megerősítése szempontjából, mind gazdasági szempontból szükséges volt egy olyan koncepciót kialakítani, amely valamely helyi tényező-re alapulva megerősíthette a térség turizmusát. Ennek szolgáltatta az alapját a volt határátkelőnél elhelyezkedő, a 2000-es évek elején romos állapotban lévő, egykori vasúti órház, melynek falát turisták nacionalista feliratokkal vették ki („Welcome to Hungary”, „VÁM”). Ez ugyan nem tett jót a helyi magyar-román együttélésnek, de utalt a hely szimbolikájában rejlő lehetőségekre. Az áttörést az órház 2007-es megvásárlása tette lehetővé. Az épület felújításához szükséges összeg nagy része a médiamegjelenések hatására gyűlt össze, melyben a Budakeszi Kultúra Alapítványnak volt kulcsfontosságú szerepe. A román vasutak (CFR) átalakításhoz történő hozzájárulását az RMDSZ kormányzati pozíciója segítette. Az egykori órházban vasúttörténeti múzeumot létesítettek, mivel a politikailag semleges funkció miatt úgy gondolták, hogy ez mind a román hatóságok, mind a román lakosság részére is elfogadható megoldást jelent, s egyben elejét veszi a korábbihoz hasonló nacionalista feliratok megjelenésének. A múzeum

megnyitására 2008 májusában került sor. A kiállítás a térség vasúttörténetének dokumentumait, fényképeit és tárgyi emlékeit mutatja be, azokra az időszakokra fókuszálva, amikor a térség magyar fennhatóság alatt állt. A múzeum megnyitását szándékosan időzítették májusra, az ünnepséget ezzel a Csiksomlyói Búcsú kisérendezvényévé téve. A fejlesztések nem torpantak meg a vasúti múzeum átadásával, évről-évre újabb és újabb turisztikai, vagy szimbolikus értékkel bíró objektumokat újítottak fel, vagy hoztak létre. Az objektumok többsége vallási vagy katonai vonatkozással bír, és közvetlenül a határon (mint a még újjáépítésre váró Rákóczi-vár), vagy a határ mellett fekvő, Gyimes község elődjének tekinthető egykori Kontumác faluban található. Így itt helyezkedik el a Kontumáci kápolna, amely Gyimes első temploma volt, mellette pedig az egykori karantén épületének romjai láthatók, melyet nem építettek újjá, de megóvva a további pusztulástól katonai és hősi emlékművé alakították. Ezen objektumok felett az előzmények nélküli hit kapuja és a megmaradás oszlopai vezetnek fel a domboldalba. Ezen objektumokat egészítik ki a Deáky féle panzió területén felállított emlékhelyek, melyek közül a legfontosabb Sebő

TEREPI KUTATÁSOK

Erre a kérdésre is kerestük a választ, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem és az ELTE földrajz szakos hallgatóinak közös részvételével rendezett terepgyakorlaton. A terepi munka során szakértői interjúkkal, kérdőívezéssel (mind a helyi, mind a palancai lakosság, mind a határra látogató turisták körében) és forgalomszámlálással igyekeztünk képet kapni a községben zajló folyamatokról. A kérdések közt szerepelt annak vizsgálata is, hogy kik és honnan látogatják az egyes emlékhelyeket, illetve az is, hogy a helyi lakoságnak mi a véleménye a térségben kialakult turizmusról? A terepi felmérés kettő és fél napja alatt 152 olyan látogatóval töltöttünk ki kérdőívet, aki Magyarországról vagy Romániából érkezett, és nem helyi lakos. E csoporton kívül érkeztek látogatók a Kárpát-medence egyéb országaiból, ill. Nyugat-Európa más országaiból is, de valamennyien magyar anyanyelvűek voltak. (A felvétel során nem hallottunk nem magyar szót az órháznál). A 152 látogató megoszlása egyértelműen az etnikai turizmus kategóriájába sorolja a gyimesbükki turizmust. Románián belülről ugyanis csak a három székelyföldi megyéből (Hargita, Kovászna, Maros), valamint helyből érkeztek látogatók, egyéb területekről, még Bákó megyéből sem, vagyis nem a távol-

ságfüggés, hanem az etnikai összetétel a magyarázó faktor. Ugyanigy nem távolságfüggőek a magyarországi érkezések sem, hiszen Budapest és Pest megye aránya a legmagasabb a küldő megyék között. Ezen túlmenően a vizsgálat időtartama alatt rögzítettük mind a gyimesbükki emlékmű parkolójában, mind a palancai emlékműnél megálló járművek számát és érkezési helyét. Ebből az derült ki, hogy míg a moldvai oldalt mindössze 2 személygépkocsi és 2 autóbusz utasai látogatták meg (valamennyi jármű Moldvából érkezett), addig ugyanezen idő alatt az erdélyi oldalon 168 személygépkocsi, 8 motorkerékpár, 9 autóbusz és 5 mikrobusz állt meg. Ezek 57%-a Magyarországról, 19%-a Erdélyből, 13%-a Bákó megyéből érkezett, míg a maradék 11% Románia és Európa más térségeiből. Ezen adatok szintén azt támasztják alá, hogy két egymástól teljesen elhatárolódó látogató körről van szó, az emlékezet turizmus etnikai alapon szerveződik, s a turisták szempontjából a történelmi országhatár egy olyan mentális akadály, „fantomhatár”, mely valós határként gátolja a kelet felé való további utazásokat. A megkérdezetteknek csak 10%-a nyilatkozott úgy, hogy átmegy Moldvába is. Tettünk fel kérdéseket a helyi lakosságnak is, pl. a turizmus elfogadottságával kapcsolatban. Gyimesbükkön a 45 válaszadó 77%-a szerint nem

GYIMES, MINT ÉRTÉKESÍTHETŐ KONTAKT ZÓNA

A Keleti-Kárpátok mintegy 1300 méter magas hegyvonulata a jelenkori Románia központi területén fekszik. Több évszázadon keresztül itt húzódott Magyarország, illetve a Habsburg Birodalom keleti határa. A XVIII. századtól az európai döntéshozók erre a határra nemcsak, mint az Erdély és Moldova között húzódó, hanem, mint a Közép-Európát Kelet-Európától elválasztó civilizációs határra tekintettek, ahol a nyugati és a keleti kereszténység találkozik. A Romániával közös történelmi országhatárt az Osztrák-Magyar Monarchia időszakában négy vasútvonal lépte át, s Gyimesbükk egyike volt azon négy településnek, ahol (1899-ben) vasúti határátkelő létesült a Román Királyság irányába. A szimbolikus állomásépület azonban a határfunkció megszűnése után feleslegessé vált, így Gyimesbükkön ma a település méretéhez, forgalmához képest aránytalan méretű „fantomállomás” emléketzet korábbi kiemelt funkciójára. Gyimes földrajzi helyzete a Magyar Királyságon belül speciális volt. A Tatros felső völgyében található gyimesi községek a Keleti-Kárpátok fő vízválasztójának keleti oldalán fekszenek, de Magyarország területe itt túlnyúlt a gerincen. Ez a térség adja az otthonát a legnagyobb, a Kárpát-medencén kívül, de még Magyarországon élő népcsoportnak, a gyimesi csángóknak. A XVII. század végéig ez a terület egyfajta lakatlan pufferezőneként funkcionált, felkészülési időt biztosítva a keletről érkező támadások ellen. Mivel ez a védelmi módszer nem bizonyult elég hatékonynak, új erődítményt emeltek. A Rákóczi-vár, az ekkor már létező vámhivattalal együtt a mai Gyimes elődje volt. Az erődítmény és a határ védelme érdekében katonákat és vámhivatalnokokat küldtek a területre, ők voltak a határsáv első állandó lakói. A XVIII. század folyamán a lakosságszám jelentősen megnövekedett. Róman pásztorok és a madéfalvi veszedelem után emelenekülő székely lakosság telepedett meg a völgyekben, így vált a térség földrajzi és kulturális kontaktzónává Erdély és Moldva között.

Ödönnek, a Gyimesi-szorost védő II. világháborús alakulatok parancsnokának szobra. Sebő a magyar háborús narratíva gyimesi hőse, aki csapataival 1944 októberében és novemberében három héten át keresztül tartotta a szorost a szovjet túlerővel szemben. Végül a község utolsó telkén, magánterületen állították fel azt az „ál”útjelzőt táblát, amely magyar nyelven is jelzi az utazó előtt álló moldvai csángó települések nevét. A táblán a magyar helységnevek állnak első helyen és nagyobb betűvel, a román névalakok csak ezután következnek, kisebb betűkkel, zárójelbe téve. A tábla szimbolikus jelentőségét az adja, hogy ez az egyetlen olyan tábla, ahol a moldvai csángó települések magyarul is fel vannak tüntetve, és ez az utolsó pontja a Tatros-völgyének, ahol még lehetséges ilyen táblát elhelyezni. Mindezen fejlesztéseknek következtében Gyimesbükk bekerült a magyarországi utazási irodák Erdély programjába, rákerült az Erdély iránt érdeklők mentális térképére, folyamatos turistaérkezéseket biztosítva ezzel a nyári hónapokban. Bár a nemzeti narratívában továbbra is a Vereckei-hágó a magyar honfoglalás legfőbb letéteményese, de a Gyimesi-szoros vált az 1000 éves határ új, feltehetőleg leglátogatottabb szimbólumává.

SZIMBÓLUMOK A HATÁR TÚLOLDALÁN

Ezek a folyamatok azonban nem csak a történelmi országhatáron, de egyben a magyar nyelvsziget határáin is zajlottak. Az egykori határ túloldala, szórványszerűen már néhány tíz méterre attól be is népesülve, a román nyelvű Palanca község területe. Palanca, mint egykori határtelepülés, s mint mindkét világháború fontos útközeitinek színhelye, már korábban is rendelkezett szimbolikus emlékhelyekkel, melyek a közvetlenül a főút mentén, az egykori határtól csak pár száz méterre fekszenek. Mindkét emlékmű háborús emlékmű, az egyik első, a másik második világháborús emlékhely. A kettő közül a régebbi, az 1921-es bír ülönös jelentőséggel. Az emlékhely ugyanis Emil Rebreanu sirja, aki Sebő román pandantja. A román nemzetiségű Rebreanu az Osztrák-Magyar Monarchia katonája volt, és mint ilyen, kénytelen lett volna a román hadsereg ellen harcolni. Mivel nem akarta nemzettársai vérét ontani, dezertálni próbált, ám elfogták, és 1917 májusában Gyimesbükkön felakasztották, majd helyben eltemették. Azonban a román hatalomátvétel után, 1921-ben exhumálták, és holttestét – kérésének megfelelően – szimbolikus módon csak néhány száz méterrel arrébb, de már Moldvába szállítva, ősi román földben temették el újra. Hírét annak köszönheti, hogy bátyja, Liviu Rebreanu író volt, és 1922-ben regényt írt „Akasztottak erdejé” címmel, mely ma a román középiskolai tananyag egyik kötelező olvasmánya. A síron lévő felirat kiemeli, hogy Rebreanut a magyarok akasztották fel, mert nemzetének egyesítésért akart harcolni. „Elismerő hazája sosem felejtette el őt.” A másik emlékmű egy megjelenésében sematikus, második világháború után emelt szovjet emlékbelszék.

okoz problémát a turizmus a helyi román és magyar lakosság között, 23%-uk szerint viszont gondot jelent. A bővebben válaszolók egészen különböző tényezőket jelöltek meg. Azok közt, akik szerint nincs probléma, volt olyan, aki szerint ezen már túl vagyunk („nem, most nem az a világ van, ami a kommunizmusban volt”), egyenesen jónak tartja a viszonyt („szerintem nincs konfliktus, jó a román-magyar viszony”), generális problémákra mutat rá („nem tetszik a két nemzet egymásnak, de a turizmus miatt nincs konfliktus; ill. „konfliktus nincs, de nézeteltérés van vallásilag”) vagy épp alkalmazkodik a helyi viszonyokhoz („ha Szeredába megyek, magyarul beszélek, ha Comanestibe, akkor románul. Ember-ember. Az ember ahány nyelven tud, annyi ember.”) Azok közül, akik szerint konfliktus van, ketten fejtették ki a véleményüket. Az egyik válaszoló szerint azért „van konfliktus, mert ők nincs amit mutassanak”, míg a másik válaszadó szerint "nem különösen, de a búcsúkor a Magyarországi-ak felhergelik a románokat, akik utána hóbörögnek”. Összességében a turizmus fontosságát mutatja, hogy a térségben élő családok 60%-a a mezőgazdasági tevékenységük mellé a turizmusba való bekapcsolódást is lehetségesnek tartja.

Az együttélés, a gazdálkodás körülményei és a vegyes házasságok következményeként jelentősen keveredett a népesség. A XIX. század közepétől átfogó kultúraváltás és nyelvi asszimiláció indult meg a térségben, és ahol a magyar kulturális hatások erősebbek voltak a románnál, ott jött létre a gyimesi csángók magyar nyelvű közössége.

Gyimesbükk a 2011-es népszámlálás szerint mintegy 5000 lelket számláló község, ahol a lakosság 52%-a vallotta magát magyarnak. A Kárpátok külső ívén élő gyimesi csángók más fejlődési utat jártak be, mint a székelyek. A román kulturális hatás, az alacsony végzettség és a szerény életkörülmények a csángók székelyek általi leértékelését vonták magukkal. Ez – társulva az általános modernizációs folyamatokkal – mára ahhoz vezetett, hogy a csángók nem értékelik saját kultúrájukat, a fiatal és a középkorú generáció tudatosan fordul el tőle. Ugyanakkor a magyarországi magyarok oldaláról megfigyelhető egy másik folyamat, amely a teljes országgrésre vonatkozóan az „Erdélyország” szóban tömöríthető, Gyimesre vonatkozóan pedig abban a képen, hogy ők a gyimesi csángókat az egyik legarchaikusabb magyar népcsoportnak tartják, amely a magyar kultúrát a távoli keleten, a veszélyek és nehézségek ellenére is őrzi. Vagyis a Gyimesben kialakuló turizmus a csángók kultúrájának újra-értékesedését is lehetővé teszi, és részben segít annak megőrzésében is. Egyidejűleg azonban a magyar identitással való asszimilációhoz is hozzájárul, és kereskedelmi terméké teszi a csángó identitást. A nyelvi keveredés, a különböző kultúrák együttélése meglepi a magyarországi turistákat, az „összszetartozás érzés” pedig téves magyarországi projekció, amely nem elvárható abban a gyimesi közegben, ahol a magyar identitás kifejezése a mai napig is problémákat vehet fel. Összességében tehát a kínálók és a fogyasztók a hagyományos értékeket eltérő módon élik meg, és emiatt a régi kultúra elemei az új fogyasztók értékrend-szerének megfelelően módosulnak. Gyimes az elmúlt évszázadokban a magyarságot védelmező térség volt, s ma is az, csak a védelem formái változtak.

A GYIMESI-SZOROS EMLÉKHELYEI

A felállítás éve (az első emléks. évével)	Létesítmények	Teképi száma
2008 (1897)	Egykori vasúti órház, ma vasúti múzeum	1
2009 (1782)	Kontumáci kápolna	2
2010 (-1712)	Katonai és hősi emlékmű (az egykori vesztőgáz épületén)	3
2011 (-1900)	Régi kőziti híd	4
2013	A hit kapuja és a megmaradás oszlopai	5
(7) 2019 (-1626)	Rákóczi-vár	6
(1921)	Rebreanu sirja és emlékműve	7
(a II. világháború után)	Szovjet emlékmű	8
2012	Új Rebreanu emlékmű, „Titulescu” pavilon és emléktér	9

Jól mutatja e két emlékhely és a gyimesbükki Sebő féle emlékhely a két nép eltérő emlékezetkultúráját. Ugyan mindkét nép megteremtette a maga háborús hőseit, de míg a magyarok honvédő katonáknak tekintették magukat, addig a románok Rebreanu történetén keresztül legitimálják Erdélyi egyesülését Romániával, majd a szovjet emlékmű révén a nácizmusra hivatkozva igazolják annak a felszabadításnak – Észak-Erdély Romániához való visszacsatolásának – jogosságát, mely a székely lakosságnak a megszállást jelentette. Hogy mindez a mai napig nem csak fikatív történelmi múlt, jól példázza, hogy azok a még élő háborús veteránok, akik a saját nemzetük szimbolikus aktusain rendszeresen megjelennek, 75 évvel ezelőtt még két ellenséges hadsereg katonáiként egymás ellen harcoltak. Az erdélyi oldalon zajló emlékezet-hely teremtő munkálatok a helyi előjárók figyelmét is felkeltették. A már álló két emlékmű nem képviselt elegendő súlyt a magyar emlékhelyekkel szemben, így 2012-ben a palancai oldalon is új emlékhelyet avattak. Közvetlenül a két világháborús emlékhely felett adták azt az igényesen elkészített emléketert, mely Rebreanu és az egyesült Románia új emlékhelye kíván lenni. A téren Nicolae Titulescu, a két világháború közti Románia egyik külügyminiszterének szavai olvashatók: „Románia Erdély nélkül nem lehet egész, Románia áldozatok nélkül nem lehet nagy.” Míg tehát az erdélyi oldalon a Magyar Királyság emlékeztetét, a honvédő harckokat, az egykori határ láthatóvá tételét állították középpontba, addig a moldvai oldalon a román egyesülést, és Erdély Romániához csatolását tartják ünneplendőnek. Az egymással versengő szimbólumok a két történeti narratíva eltérő kulturális tereit keltek életre és határolják el magukat kölcsönösen a másiktól. Kérdés, hogy a csángó térség vegyes identitású és kétnyelvű közegében ez mennyire a hétköznapiok, vagy pusztán a nagypolitika realitása?

A GYIMESBÜKKRE ÉRKEZŐ TURISTÁK MEGOSZTLÁSA

